

In the following article are revealed the meaning of “artistically-figurative knowledge in pedagogical actuality”, the capability of artistically-figurative knowledge of pedagogical actuality during the psychological competence formation process, forms and methods of using the work of arts at psychology classes at the University.

Key words: *the pedagogical actuality, artistically-figurative knowledge in pedagogical actuality, the psychological competence.*

Рамзані Е.В. – старший викладач кафедри психології Луганського національного університету імені Тараса Шевченка (м. Луганськ, Україна)

*Рецензент – кандидат педагогічних наук, доцент
Л.Л. Бутенко*

УДК 37.037

ВИХОВАННЯ ГРОМАДЯНСЬКОСТІ ТА ПАТРІОТИЗМУ ЯК ЦІННОСТЕЙ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА

С.Ф. Рашидов

Стаття присвячена теоретичним і методологічним аспектам виховання громадянськості та патріотизму у студентської молоді як цінностей громадянського суспільства.

Ключові слова: *громадянське суспільство, громадянськість, виховання, громадянські компетенції.*

Економічна криза у поєднанні з відсутністю загальнонаціональної єдності, нерозвиненістю демократичних інститутів і низькою політичною культурою громадян, у тому числі і молоді, залишаються характерними рисами суспільно-

політичного життя. Негативні тенденції в соціально-економічній та політичній системах супроводжуються деструктивними змінами в духовній сфері суспільства та свідомості її громадян: широке поширення одержали байдужість, егоїзм, індивідуалізм, цинізм, агресія, неповажне відношення до держави й соціальних інститутів. Різко знизився виховний вплив на студентську молодь культури, освіти та громадських організацій як найважливіших факторів формування патріотизму. Негативну роль відіграє на молодь кіберпростір, у тому числі щодотаких понять, як «патріотизм», «громадянськість», «любов до Батьківщини». Разом з тим, термінологічна плутанина в науково-публіцистичній літературі й у державних документах вносять утруднення в роботу педагогів-практиків з формування громадянськості та патріотизму як цінностей громадянського суспільства. Ці процеси актуалізують звернення до теоретичних і методологічних аспектів виховання громадянськості та патріотизму

Хоча згадані поняття виникли значно пізніше, з початком формування нових буржуазних державних утворень, ідея виховання громадянськості та патріотизму хвилювала ще давньогрецьких філософів. Ще Аристотель у «Політиці» писав: «Адже виховання повинно відповідати кожному державному ладу; властивий кожному державному ладу характер зазвичай служить і збереженню ладу і самого початку – його встановленню, як, наприклад, демократичний характер – демократії, олігархічний – олігархії; і завжди кращий характер забезпечує кращий вид ладу» [1, с. 628].

Проблеми виховання патріотизму та громадянського ідеалу, громадянина, громадянських якостей порушували такі відомі вітчизняні педагоги як Г. Ващенко, О. Вишневський, В. Сухомлинський, О. Сухомлинська, Г. Филипчук та ін. Філософсько-соціологічне розуміння громадянськості та патріотизму описано такими видатними зарубіжними вченими як Е. Гідденс, В. Даль, Р. Дарендорф, Ю. Хабермас [2-5].

Вихованню у молоді громадянських компетенцій та патріотизму присвячені національні та міжнародні документи [6-7].

Проблемними питаннями в нашому дослідженні визначені наступні: зміст понять «громадянськість» та «патріотизм»; теоретико-методологічні основи виховання громадянськості та патріотизму у студентської молоді як цінностей громадянського суспільства.

Метою статті є вивчення теоретичних та методологічних основ виховання громадянськості та патріотизму у студентської молоді як цінностей громадянського суспільства у сучасних умовах.

Поняття громадянськості та патріотизму має безліч аспектів і, відповідно, різні соціальні науки розглядають ці поняття з різних точок зору: одні дослідники вкладають в неї виключно педагогічний сенс, інші – соціальний, треті – політичний.

Зазначимо, що таке положення негативно позначається на методологічній базі досліджень. У соціології громадянськість розуміється як «сукупність правил і ресурсів, які сприяють виробництву/відтворенню соціальних інститутів, зафіксованих у часі та просторі» [8, с. 68].

У політичних науках також відзначають багатозначність поняття «громадянськість»: «1) антитеза аполітичності, активна і свідомо включеність у справи політичного співтовариства; 2) психологічне відчуття себе громадянином, повноправним у політичному співтоваристві; 3) здатність та готовність виступати у ролі громадянина; 4) вища чеснота вільного і повноправного учасника політичного співтовариства; 5) прихильність інтересам політичного співтовариства, готовність йти на жертви заради цих інтересів» [9, с. 78]. У «Політичній енциклопедії» під «громадянськістю, як правило, розуміється комплекс певних політичних, соціально-психологічних та моральних якостей політичних суб'єктів» [10, с. 293].

Заслужують на увагу також досягнення педагогічної науки. Наведемо як приклад визначення О.В. Сухомлинської, яка під громадянськістю розуміє «інтегративну якість особистості,

що дозволяє їй відчувати себе соціально, морально, політично й юридично дієспроможною» [11].

У сучасній науці існує проблема неоднозначного розумінні сутності патріотизму. Із приводу цього на поняття існує безліч різних поглядів. Говорячи про патріотизм у літературі виділяють патріотизм щирий, помилковий, місницький, псевдопатріотизм; державницький, громадянський, соціокультурний, пацифістський, християнський (або православний), радянський, етнонаціональний патріотизм, націонал-патріотизм. Як приклад, скористаємося теоретичними розробками О. Вишневського, який виділяє три різновиди патріотизму. Етнічний патріотизм, що ґрунтується на почутті власної причетності до свого народу, на любові до рідної культури, до власної історії тощо. Цей патріотизм започатковується природою як відчуття родо-видових ознак народу, що є вродженими і мають вирішальне значення. Територіальний патріотизм – ґрунтується на любові до місця на землі, де людина народилася, до її місцевості, ландшафту, клімату тощо. Головною метою державницького патріотизму є виховання і розвиток у наших дітей державницького світогляду і державницького почуття – того вищого патріотизму, який ґрунтується на державній ідеології і пов'язується з поняттям громадянськості [12, с. 270].

Першим, хто більш менш чітко визначив поняття «патріотизм» був Володимир Даль, який трактував його як «любов до батьківщини». Патріот, за Далем, - «любитель отечества, ревнитель о благе его, отчизнолюб, отечественник или отчизник» [13].

Оскільки патріотизм розглядається вченими не тільки як моральний, але і як політичний принцип, звернемося до політологічного енциклопедичного словника: «Патріот (від грецьк. - земляк, співвітчизник) – особа, що підпорядковує своє життя інтересам Вітчизни». «Патріотизм – емоційне відношення до Батьківщини, що виражається в готовності служити їй і захищати її від ворогів» [14, с.247].

Філософське тлумачення даного поняття таке: «Патріотизм (від грецьк. patris – вітчизна) – моральний і політичний принцип,

соціальне почуття, змістом якого є любов до Вітчизни, відданість їй, гордість за її минуле й сьогоднішнє, прагнення захищати інтереси Батьківщини» [15, с. 205].

У сучасній вітчизняній педагогічній науці багатогранні аспекти патріотичного виховання розробляють І. Бех, Ю. Завалевський, П. Ігнатенко, О. Сухомлинська, К. Чорна та інші. За останні роки окремі аспекти цієї проблеми досліджувалися в дисертаційних роботах В. Ковалю, О. Красовської, П. Оніщука, І. Охріменка, Р. Петронговського та ін.

Як основні проблеми виховання громадянськості та патріотизму у студентської молоді в Україні можна виділити:

- перманентна криза українського суспільства взагалі й криза в системі освіти зокрема;
- корупція у вищих навчальних закладах;
- «кишеньковий» (в адміністрації) характер органів студентського самоврядування у ВНЗ;
- відсутність довіри в студентів до адміністрації вузів і викладачам;
- відсутність реального самоврядування й механізмів впливу на управлінські процеси в освітніх установах;
- слабкість й аморфність організаційних структур студентського самоврядування;
- повна фінансова залежність органів студентського самоврядування від адміністрації ВНЗ;
- залежність студентських молодіжних організацій від «своїх» політичних партій, а також використання політичними силами студентського співтовариства як способу реалізації своїх політичних інтересів або електорату перед виборами;
- відстороненість органів студентського самоврядування від важелів керування й механізмів формування й реалізації політики ВНЗ;
- незацікавленість адміністрації ВНЗ в існуванні ефективних органів студентського самоврядування, соціальна активність яких мала б можливість впливати на «політику» ВНЗ;
- роздмухування ЗМІ націоналістичних й ксенофобських настроїв серед молоді;

- провальна робота (або її повна відсутність) у вихованні іноземних студентів.

Методологічною основою виховання громадянськості та патріотизму, на наш погляд, є аксіологічний, гносеологічний та праксеологічний виміри. Аксіологічний (ціннісний) вимір громадянськості та патріотизму фокусується на аналізі певних цінностей і представляє особистість як носія специфічної системи ціннісних орієнтацій і сформованих на їх основі уподобань та переконань. Індивід у цьому випадку характеризується особливою позицією по відношенню до соціальних проблем і стану суспільства в цілому, до своєї ролі в суспільному процесі, оцінкою своїх та чужих вчинків. Характеристики громадянської позиції, почуття патріотизму, співвідношення ціннісних орієнтацій та відношень є якісними показниками сформованості громадянськості особистості. Проблеми виховання громадянськості та патріотизму у студентської молоді в її аксіологічному вимірі зводяться до того, наскільки актуальні подані цінності для індивіда, чи суперечать нові цінності засвоєним раніше, наскільки відкрита ціннісна система особистості? Зі всієї сукупності суспільних відносин для феноменів громадянськості та патріотизму пріоритетне значення мають відносини, які встановлюються у процесах задоволення людьми їхніх інтересів, реалізації прав та свобод.

Громадянськість та патріотизм утворюється в процесі фундаментальної взаємодії людини, громадянського суспільства та держави на підставі соціально-політичних, моральних та правових цінностей. У цьому зв'язку особливого значення набуває аналіз громадянськості та патріотизму саме в аксіологічному напрямі, його дослідженні як блага, чесноти, цінності.

З одного боку, разом зі зниженням цінності громадянськості та патріотизму знижують свою значущість й інші, загальнолюдські цінності – свобода, рівність та справедливість, по відношенню до яких громадянськість виступає засобом їх існування.

Гносеологічний (пізнавальний) вимір громадянськості та патріотизму звертає увагу на засвоєння індивідом знань, необхідних для самореалізації як повноправного громадянина.

Формування громадянськості та патріотизму означає, що студентська молодь набуває специфічної когнітивної та комунікативної компетенції, формує особливий світогляд, здатність пояснювати та визначати ситуацію з точки зору громадянськості та патріотизму. Варто зазначити, що йдеться про громадянські компетенції. У сучасній науці зустрічається ряд доволі близьких за своїм змістом термінів – «громадянська компетентність», «громадянська компетенція», «компетенції громадянськості». Компетенції – комбінація знань, навичок та відношень у відповідному контексті. У даному контексті – це компетенції, необхідні індивіду для активної громадянськості, соціальної включеності та реалізації своїх прав і свобод. Заслужують уваги Рекомендації Ради Європи під назвою «Ключові компетенції для навчання протягом всього життя», де визначено зміст і сутність громадянських компетенцій: «Громадянські компетенції дозволяють індивідам у повному обсязі брати участь у громадянському житті, ґрунтуючись на знаннях соціальних та політичних понять і структур та готовності до активної та демократичної участі. Громадянські компетенції базуються на знаннях понять демократії, справедливості, рівності, громадянськості та громадянських прав, включаючи текст Хартії про Фундаментальні Права в Європейському Співтоваристві і міжнародних деклараціях, а також на знаннях того, як вони застосовуються різними інститутами на місцевому, регіональному, національному, європейському та міжнародному рівнях. Вони включають знання як сучасних подій, так і основних подій та тенденцій національної, європейської та світової історії. Додатково має бути сформовано уявлення про цілі, цінності та політику суспільних та політичних рухів. Також надзвичайно важливе знання процесу європейської інтеграції та європейських структур, основних цілей та цінностей, а також обізнаності у різноманітні та культурній ідентифікації в Європі» [16].

У самому загальному вигляді це знання про принципи функціонування соціальної системи, про права та обов'язки, про норми поведінки, про свободи тощо. Під громадянською компетентністю німецький вчений Хефрід Мюнклер розуміє «сукупність передумов, які кваліфікують, як для того, щоб

реалізовувати права, так і для того, щоб виконувати обов'язки, котрі обумовлені статусом громадянства. Вона вбирає в себе певні якості як інтелектуального, так і морального характеру» [17].

Автор виділяє три аспекти такого роду компетенції: когнітивний – певний рівень знань, а також певний рівень готовності та здатності до оволодіння цими знаннями, який може вважатися необхідним для того, щоб забезпечити партиципацію; процедуральний – знання та здібності, які необхідні для того, щоб потенційний політичний фактор дійсно зумів би реалізувати існуючі в межах даного інституційного порядку можливості впливу та партиципації; габітуальний – наявність здатності (навичок) та внутрішніх настанов, необхідних для того, щоб знання про устрій політичної системи і про реально існуючі шляхи для вирішення проблем, що виникають, доповнювалось відповідною практичною активністю. Габітуальна компетентність важлива при продуціюванні так званих колективних благ, тобто тих ресурсів, якими послуговується кожний, незалежно від власного внеску до їхнього примноження. Виходячи з цього, формування громадянськості і патріотизму на праксеологічному рівні визначається характеристиками діяльності суспільних організацій та громадянської активності особистості. Основними питаннями у проблемі виховання громадянськості та патріотизму у студентської молоді на гносеологічному рівні є: наскільки досяжні такі знання індивіду, наскільки вони відповідають його культурному рівню та наскільки успішно вписуються в існуючу картину світу індивіда. Якісним показником сформованості даного рівня громадянськості буде обсяг громадянських знань.

Праксеологічний (діяльнісний) вимір громадянськості та патріотизму звертає увагу на те, що громадянське суспільство характеризується особливим становищем системи комунікацій, громадянської активності його представників, тобто певною практикою суспільних відносин, поведінкою індивідів. «Формування особистості передбачає розвиток процесу постановки мети і, відповідно, розвитку дій суб'єкта. Дії, все збільшуючись, наче переростають те коло діяльностей, які вони реалізують, та вступають у суперечність з мотивами, які спричинили їх появу» [18]. Навички у сфері громадянських компетенцій пов'язані зі здатністю ефективно взаємодіяти з іншими у публічній сфері та демонструвати солідарність і зацікавленість у вирішенні проблем соціальних груп. Вони

вбирають в себе критичну та творчу рефлексію і конструктивну участь як в діяльності співтовариств, так і в прийнятті рішень на загальнонаціональному рівні.

Процес виховання громадянськості та патріотизму у студентської молоді можна поділити на методи формування громадянської та патріотичної компетентностей (формування інтелектуальних навичок) та методи виробки громадянської та патріотичних вчинків (проведення соціологічних опитувань, робота у благодійних організаціях, участь в органах студентського самоврядування, у створенні суспільних проектів, в управлінні університетом). (Навчальні плани в системі японської освіти у ВНЗ, наприклад, включають обов'язкову загальноосвітню підготовку громадянина та підготовку власне фахівця) [19].

Виховання громадянськості та патріотизму у студентської молоді як цінностей громадянського суспільства також припускає інформаційне забезпечення – цілеспрямоване й творче використання позитивних можливостей ідей громадянськості та патріотизму в засобах масової інформації, подолання при цьому сформованих стереотипів і комплексів негативного плану; протидія всім спробам дискредитації, девальвації громадянських та патріотичних цінностей у засобах масової інформації, літературі й мистецтві. Виховання громадянськості та патріотизму, будучи складовою частиною загального виховного процесу, являє собою систематичну й цілеспрямовану діяльність соціальних і державних інститутів: політичних партій, установ освіти, релігійних і культурно-національних організацій. Пріоритет суспільного в патріотизмі – це не обмеження, а умова індивідуальної волі й розвитку громадянського суспільства.

Таким чином, роблячи короткі висновки з такого непростого питання як виховання громадянськості та патріотизму у студентської молоді як цінностей громадянського суспільства, варто підкреслити, що система виховання повинна містити в собі рівні й етнічної, й державної ідентифікації, але за умови визнання самоцінності особистості та її відповідальності за толерантне співіснування представників різних етносів (громадянський патріотизм). Ще одна сторона проблеми: як зробити патріотами

України студентів-іноземців, кількість яких у ВНЗ нашої країни з кожним роком зростає? Моніторинг ВНЗ України свідчить, що в цьому плані (а також у плані адаптації іноземців до цінностей і культури України) практично нічого не робиться, немає міністерської програми або концепції. А тим часом націоналістичні й ксенофобські настрої в середовищі молоді, у тому числі й студентської, неухильно зростають. Це проблема для серйозних науково-практичних досліджень, що потребує зусиль як з боку держави, освітніх установ, так і з боку наукового співтовариства.

Література

1. Аристотель. Сочинения. - В 4-х т. - Т. 4. М., «Мысль». - 1984.
2. Гидденс Э. *Устроение общества*: Очерк теории структуризации. - 2-е изд. - М.: Академический Проект, 2005. - 528 с.
3. Даль Р. Проблемы гражданской компетентности [Электронный ресурс]. - Режим доступа: <http://old.russ.ru/antolog/predely/1/dem2-3.html>
4. Дарендорф Р. После 1989 г. Мораль, революция и гражданское общество. Размышления о революции в Европе. - М., 1998. - 271 с.
5. Хабермас Ю. Демократия. Разум. Нравственность. Московские лекции и интервью. - М., 1995. - 245 с.
6. Концепція національно-патріотичного виховання молоді [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://www.kinu.gov.ua/sport/control/uk/pufalisri/article7artid=99794&catid=9426>
7. Хартия Совета Европы о воспитании демократической гражданственности и образовании в области прав человека [Электронный ресурс]. - Режим доступа: <http://www.ug.ru/announcement/9>
8. Гидденс Э. *Устроение общества*: Очерк теории структуризации. - 2-е изд. - М.: Академический Проект, 2005. - 528 с.
9. Политология: Энциклопедический словарь / Общ.ред. и сост.: Ю.И. Аверьянова. - М.: Изд-во Моск. коммерч. ун-а. - 1993. - 431 с.
10. Политическая энциклопедия. В 2 тт.. М.: «Мысль», Т.1.
11. Сухомлинська О. В. Громадянське виховання: спадщина і сучасність [Електронний ресурс]. - Режим доступу: www.novadoba.org.ua/data/metod/suhoml.html
12. Вишневський О. Теоретичні основи сучасної української педагогіки: Навч. посіб. - 3-те вид., доопрац. і доп. - К., Знання, 2008. - 566 с.
13. Даль В. Толковый словарь живого великорусского языка [Электронный ресурс]. - Режим доступа: <http://vidahl.agava.ru/P142.HTM#24228>

14. Политология: Энциклопедический словарь / Общ.ред. и сост.: Ю.И. Аверьянов. – М. – 1993. – 431с.
15. Философский словарь / Под ред. И. Т. Фролова. – 5-е изд. – М.: Политиздат, 1987.
16. Ключевые компетенции для обучения в течение всей жизни. Рекомендации Парламента Совета Европы от 18 декабря 2006 г. [Электронный ресурс]. - Режим доступа: http://adukatar.net/wiki/index.php?structure_id=221
17. **Мюнклер** Х. Гражданская компетентность [Электронный ресурс]. - Режим доступа: pavroz.ru/dov/munklerpgk.doc
18. Леонтьев А.Н. Деятельность. Сознание. Личность. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://intelligence.su/lib/0002720.htm>
19. Краснова Г.А. Открытое образование: цивилизационные подходы и перспективы. М.: Изд-во РУДН. 2002 г. ido.rudn.ru/ido.aspx?id=book3

Статья посвящена теоретическим и методологическим аспектам воспитания гражданственности и патриотизма у студенческой молодежи как ценностей гражданского общества.

Ключевые слова: воспитание, гражданское общество, гражданственность, гражданские компетенции, патриотизм.

The article is devoted to theoretical and methodological aspects of education of civicism and patriotism in students as values of civil society.

Key words: education, civil society, civicism, civil competences, patriotism.

Рашидов Сейфула Фійзулайович – кандидат філософських наук, доцент кафедри педагогіки Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля (м. Луганськ, Україна)

Рецензент – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри О.С. Белих.